ΠΩΣ ΒΛΕΠΕΙ ΕΝΑΣ ΓΕΡΜΑΝΟΣ ΤΟΥΣ ΣΗΜΕΡΙΝΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ

Ἀπὸ τὰ τελευταῖα περὶ Ἑλλάδος περιηγητικὰ βιβλία εἶναι καὶ τοῦ Γερμανοῦ Guttmann, ὁ ὁποῖος τὴν ἐπεσκέφθη τῷ 1923 [1].

Εἰς αὐτὸ γίνεται λόγος περὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν τόπων, τοὺς ὁποίους εἶδεν ὁ συγγραφεύς. Ἀλλ' οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες τὸν ἀπησχόλησαν περισσότερον. Καὶ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν ἰδιοτήτων των, περὶ τῆς θρησκείας, περὶ τῆς πολιτικῆς των καταστάσεως, περὶ τῆς γλώσσης καὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος.

Εἶναι δὲ ὁ Guttmann ἀπὸ τοὺς δυσκόλους καὶ πολὺ αὐστηροὺς κριτάς μας. Δὲν εἶναι ὅμως ἄδικος. Καὶ ἐν γένει ἀναφέρει μὲν κατ' ἐξοχὴν τὰς κακάς μας ἰδιότητας, δὲν παραλείπει ὅμως καὶ τὰς ἀρετάς. Ὅσα δὲ λέγει προσπαθεῖ νὰ τὰ ἑρμηνεύσῃ ἱστορικῶς.

Ἐκ τούτων θὰ ἀναφέρωμεν τὴν γνώμην του περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν ἰδιοτήτων τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων καὶ θὰ θελήσωμεν καὶ ἡμεῖς νὰ προσθέσωμεν κατόπιν τὰς παρατηρήσεις μας.

Α'

Κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, λέγει ὁ Guttmann, κράτος ὁλόκληρον ἀπετέλει ἡ πόλις, ἡ ὁποία ἦτο κυρίαρχος τῆς (τριγύρω της) πεδιάδος. Περὶ ταύτης ὅμως διόλου δὲν

[1] Tage in Hellas, Blätter von einer Reise von Bernhard Guttmann, Frankfurt am Main 1924.

ἐφρόντιζεν. Διότι δὲν ἦτο μόνον πλουσιωτέρα καὶ περισσότερον πολιτισμένη, ἀλλὰ καὶ ἰσχυροτέρα. Οὕτω δὲ τὸ χάσμα μεταξὺ τῶν ἀγροτῶν καὶ τῶν ἀστῶν ἔγινεν εὐρὺ πρὸς ζημίαν καὶ τῶν δύο. Εἶχαν δὲ οἱ ἀρχαῖοι τὴν ἀκράδαντον γνώμην ὅτι οἱ γεωργοὶ εἶναι βάρβαροι καὶ πλασμένοι νὰ τοὺς ἐκμεταλλεύωνται οἱ ἀστοί. Καὶ ἐν γένει ὁ ἀγροτικὸς βίος ἐθεωρεῖτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα κατώτερος.

Καὶ οἱ νέοι Ἕλληνες εἶναι φυλὴ ἀστῶν καὶ βιομηχάνων. Εὐχαριστοῦνται νὰ ζοῦν εἰς τοὺς δρόμους (τῶν πόλεων) καὶ ἔχουν εἰς τοῦτο τὰ προσόντα. Ἀγαποῦν τὴν μάθησιν καὶ τὴν μόρφωσιν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ πτωχὸς προσπαθεῖ νὰ μορφώσῃ τὰ παιδιά του. Τὰς ἰδιότητας ταύτας ἔχει κοινὰς ὁ Ἕλλην μὲ τὸν Ἑβραῖον.

Ὅποιος δὲ παρατηρεῖ εἰς τὴν ὕπαιθρον τὸν Ἕλληνα χωρικὸν νὰ περιφέρεται ἐπὶ τοῦ ὄνου του μὲ τὰ ράκη του καὶ μὲ τὴν ρυπαρότητά του, ἀποκομίζει ἐντύπωσιν ἀπαισιόδοξον. Οἱ χωρικοὶ τῆς Τουρκίας καὶ οἱ φελλάχοι τῆς Αἰγύπτου τοῦ ὁμοιάζουν πολύ. Ἔχει ὅμως ὁ Ἕλλην χωρικὸς ἐμφάνισιν καλυτέραν, ὅταν ἔρχεται εἰς τὴν πόλιν καὶ κατὰ τὰς ἑορτὰς μὲ τὴν ἄσπρην φουστανέλλαν, μὲ τὰ τσαρούχια καὶ μὲ τὰ μέχρι τῶν γονάτων τουζλούκια. Βλέπει ἔπειτα κανεὶς καὶ μερικὰ ὑψηλὰ ἀναστήματα. Καλὴ εἶναι καὶ ἡ ἐντύπωσις ἐκ τῆς σωματικῆς ἐμφανίσεως τῶν ἀγροτῶν στρατιωτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπολέμησαν καὶ γενναίως κατὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους (ἅλωσις τῶν Ἰωαννίνων τὸν Μάρτιον τοῦ 1913) καὶ κατόπιν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐπῆλθεν ἔπειτα ἡ διάλυσις. Καὶ πταίουν οἱ φατριάζοντες τότε ἀξιωματικοί. Εἶναι ὅμως πιθανώτατον ὅτι ὁ Ἕλλην δὲν ἀνθίσταται κατὰ τῆς ἐπερχομένης ἀτυχίας, ὁ δὲ πανικὸς εὐκολώτερον ἀπὸ τοὺς Σλάβους δεκατίζει τὸ ἑλληνικὸν στράτευμα. Ἡράκλειος, εὔρωστος, φυλὴ δὲν εἶναι βέβαια ἡ ἑλληνική.

Τὸ δὲ σφριγηλὸν συναίσθημα τῆς ἐκ τοῦ βίου εὐχαριστήσεως, τὸ ὁποῖον παρατηροῦμεν εἰς τὸν ἀγρότην νεανίαν τῶν βορείων χωριῶν, σπανίζει εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὰ παιδιὰ εἶναι πολλάκις νόστιμα, ὅπως καὶ οἱ νέοι. Ἀλλὰ ἡ γυναικεία ὡραιότης

χάνεται γρήγορα. Οἱ πλούσιοι μόνον τὴν προφυλάττουν ἀπὸ τὸν γρήγορον μαρασμόν. Συχνὰ δὲ κορίτσια καὶ γυναῖκες παρουσιάζουν ἰσχνὸν ὀργανισμόν. Καὶ πιθανὸν νὰ μὴν εἶναι ἀρκετὴ ἡ τροφὴ τοῦ λαοῦ. Ἀφαιρεῖ δὲ δυνάμεις καὶ ἡ ἐγκωμιασθεῖσα ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους ὀλιγάρκεια, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀρκοῦν πρὸς θρέψιν ὀλίγαι ἐλαῖαι καὶ ἄρτος. Διὰ τοῦτο ἴσως εἰς τὸ πρόσωπον πολλῶν ζωγραφίζεται σκυθρωπότης. Ἀναμφιβόλως ὁ ὀργανισμὸς τοῦ Ἕλληνος ἔχει ἀνάγκην ὀλιγωτέρου κρέατος καὶ λίπους παρὰ ὁ τῶν βορείων λαῶν. Συχνὰ ὅμως δὲν τοῦ χορηγεῖται καὶ τὸ ἀπαραίτητον. Γερμανοί, ἐργαζόμενοι εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ συναναστρεφόμενοι μὲ Ἕλληνες ἐργάτας, λέγουν ὅτι οὗτοι τρέφονται κάκιστα. Ἐργάζονται δὲ βραδέως καὶ χωρὶς νὰ συσκευάζουν τελείως τὰ ἐργαζόμενα.

Συγκρουόμεναι εἶναι αἱ πληροφορίαι περὶ τοῦ Ἕλληνος προλεταρίου ὡς πρὸς τὴν ἐξοικείωσίν του πρὸς τὰς βιομηχανικὰς ἐργασίας. Διὰ τὴν ἔμφυτον εὐφυΐαν του ἀντιλαμβάνεται τὰς μεθόδους, δὲν ἔχει ὅμως ἐγκαρτέρησιν. Τοῦ ἀρέσει πολὺ νὰ περνᾷ τὸν καιρόν του ἀπὸ τὴν μίαν ἡμέραν εἰς τὴν ἄλλην εἰς τὰς αἰθούσας τοῦ ἐργοστασίου καὶ εὐχαρίστως δοκιμάζει ἐν τῷ μεταξὺ κάτι τι ἄλλο. Ἀλλὰ καὶ αἱ πολλαὶ ἑορταὶ βλάπτουν τὴν προσαρμογήν του εἰς τὴν ἐργασίαν. Καθένας δὲ ἑορτάζει τὴν ὀνομαστικήν του ἑορτὴν καὶ λείπει πότε ὁ ἕνας καὶ πότε ὁ ἄλλος. Ἐν γένει δὲ ὁ Ἕλλην ἀγαπᾷ τὰ θαλάσσια ταξείδια, διότι εἰς αὐτὰ βλέπει πάντοτε κάτι νέον. Ὁ Ἕλλην ἔπειτα εὐχαρίστως κάθηται εἰς τὸ μαγαζὶ καὶ φλυαρεῖ καὶ κάμνει μικρεμπόριον. Δὲν εὐχαριστεῖται δὲ νὰ κάθηται εἰς τὴν μηχανήν, ὅπου πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν προσοχήν του ἐντατικήν.

Ἡ δὲ μετανάστευσις τῶν Ἑλλήνων χορηγεῖ εἰς τὰς ξένας χώρας ὀλιγωτέρους διὰ τὴν βιομηχανίαν ἐργάτας παρὰ μικρεμπόρους, ὑπηρέτας ξενοδοχείων, βοηθοὺς παντὸς εἴδους, εἰς ἐλαφρὰς μάλιστα ἐργασίας. Οἱ Ἕλληνες ἔπειτα εἶναι καλοὶ καπνεργάται καὶ καλοὶ ἀκόμη ράπται. Τὰ καταστήματα ἑτοίμων ἐνδυμάτων εἰς τὴν Σμύρνην εἶχαν παραγκωνίσει πολὺ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν εὐρωπαϊκῶν.

Λείπει δὲ εἰς τὸν Ἕλληνα ἡ ἐμπαθὴς ἐκείνη, ἡ σχεδὸν ζωώδης, προσκόλλησις εἰς τὴν γῆν, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὸν ἐσωτερικῶς βωλοδουλοπάροικον μείναντα ἄνθρωπον. Τὴν ἔχουν οἱ βόρειοι, τὴν ἔχει ὁ φελλάχος τῆς Αἰγύπτου.

Τὰ 400 χρόνια τῆς τουρκοκρατίας ἀνέστειλαν πολὺ τὴν πρόοδον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ καὶ τὰ 100 ἔτη ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον δὲν ἐδικαίωσαν ὅσα οἱ φιλέλληνες ἤλπιζαν. Ὑπεύθυνος, λέγουν οἱ ἐντόπιοι, εἶναι ἡ πολιτικὴ τῶν Δυνάμεων, ἡ ὁποία δὲν ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ὅσα τοὺς ἀνῆκον, ὑπεύθυνος εἶναι ἡ πολιτικὴ τῶν κομμάτων. Ὁμολογοῦν δὲ μὲ ἀρκετὴν παρρησίαν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀποκλίνουν πρὸς τὸν ἄγονον κομματισμόν. Πρέπει ὅμως νὰ ὑπάρχουν ἐμπόδια καὶ εἰς τὴν φυσικὴν εὐφυΐαν, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἡ δύναμις τῶν ἀτόμων δὲν ἀντικατέστησεν ὅσα παρέλειψεν ἡ κρατικὴ διοίκησις, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπέδρασαν ἰδιοτελεῖς σκοποὶ τῶν Δυνάμεων. Παρατηρηταὶ ξένοι χαρακτηρίζουν τὸν Ἕλληνα χωρικὸν ὡς νωθρὸν καὶ ὡς μὴ στέργοντα τὴν ἐπίμοχθον ἐργασίαν. Βελτίωσις δὲ γίνεται ὀλίγη, διότι πρῶτον ὁ χωρικός, πρὶν ἀκόμη ἀποκομίσῃ κατὰ τὰ πολεμικὰ ἔτη τὰ ἐκ τύχης κέρδη, ἐπιβλαβῆ ἄλλως εἰς αὐτόν, δὲν εἶχε κεφάλαια καὶ ὑπέκειτο εἰς τοὺς τοκογλύφους. Ἔπειτα δὲ δὲν θέλει μὲ ὑπομονὴν νὰ περιμένῃ τὴν ὠφέλειαν τῶν εἰς τὸ ἔδαφος κρυπτομένων χρημάτων, τὴν ὁποίαν ἴσως μόλις τὰ τέκνα του θὰ ἰδοῦν. Ὁ διευθυντὴς τραπέζης μοῦ εἶπεν: Περιωρισμένη εἶναι εἰς ἡμᾶς ἡ τοποθέτησις κεφαλαίων εἰς τὴν γεωργίαν, διότι ἐπιδιώκομεν γρηγορώτερα μεγαλύτερον τόκον ἀπὸ τὸ ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον ἰδιαιτέρως καλλιεργοῦμεν. Κάθε δὲ Ἕλλην, καὶ αὐτὸς ὁ ὑπηρέτης, εἶναι ἰδιοκτήτης τεμαχίου γῆς ἢ μικροῦ σπιτιοῦ, χωρὶς νὰ ἀρκεῖται εἰς τοῦτο. Διότι καθένας ἔχει ἀκόμη χρῆμα, καὶ εἰς ξένα μάλιστα χρεώγραφα, καὶ προσπαθεῖ κάτι νὰ ἀρχίσῃ. Εἴμεθα ὅπως οἱ Φοίνικες (nous sommes comme les Phéniciens). Ἡ λέξις αὕτη ὑπῆρξεν εἰς ἐμὲ διδακτική.

Ὡς ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς του ποιότητος καὶ τῶν ἐξωτερικῶν

τασταθῇ εἰς ξένας πόλεις, ἂν καὶ ἡ μετανάστευσις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐπετάθη ὡς ἐκ τῶν κακῶν γεωργικῶν ἀποδόσεων. Διὰ τοῦτο ὁ χωρικὸς δὲν εἶναι ἀξιοκατάκριτος. Πῶς ἄλλως τε νὰ ἀποφύγῃ τὴν πλήρη ἀθλιότητος ζωήν του; Πολλοὶ κυρίως μετηνάστευσαν ἐκ Θεσσαλίας καὶ Ἀρκαδίας. Καὶ ἀπὸ τοῦ 1903 - 1912 μετηνάστευσαν 200,000. Μεταναστεύουν ἀδιακόπως καὶ εἰς Αἴγυπτον. Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἔχει ἑλληνικὸν χαρακτῆρα καὶ ἡ Αἴγυπτος πολλὰς ἑλληνικὰς ἀποικίας. Οἱ Ἕλληνες ἔπειτα εἰσεχώρησαν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον εἰς τὸ Σουδὰν ἤδη πρὸ τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ. Εἰς τὸ Χαρτοὺμ ἐπικρατοῦν καὶ εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικὴν ἐγκλιματίσθησαν. Ἀπὸ πολλοῦ εἶναι καὶ εἰς τὴν Βομβάην, πρὸ ὀλίγου δὲ ἐπῆγαν εἰς τὴν Μαντζουρίαν καὶ εἰς τὴν Ἰαπωνίαν. Ἐκ τῆς διασπορᾶς ὅμως ταύτης ὠφελεῖται τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Πολλοὶ ἐπιστρέφουν, ὑφίσταται δὲ δεσμὸς πνευματικὸς καὶ ἠθικὸς καὶ εἰς τὰς ἑπομένας γενεὰς τῶν μεταναστῶν.

Ὁ δὲ πόθος τῶν Ἑλλήνων ὅπως μετοικοῦν καὶ ζητοῦν ἀλλαχοῦ τύχην χωρὶς νὰ ἐγκαταλείπουν τὴν ἐθνικήν των ὑπόστασιν εἶναι παλαιότατος. Τοιοῦτος πόθος εὐκόλως γεννᾶται εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου, τῆς ὁποίας ὁ καθρέπτης δελεάζει ἀπὸ παραλίας εἰς παραλίαν καὶ ἀπὸ νήσου εἰς νῆσον. Τοιοῦτοι ἦσαν πρὸ τῶν Ἑλλήνων οἱ Φοίνικες. Οἱ ἱδρυταὶ τῶν πόλεων κατὰ τοὺς παλαιοὺς μύθους προέρχονται ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, οἱ δὲ Ἀργοναῦται πάλιν πλέουν εἰς τὸν Εὔξεινον. Ὁ Ἕλλην ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον μὲ τὸ πλοῖον, ἤ, ἴσως καλύτερον, ἐπὶ τοῦ πλοίου, διότι εἶναι αὐτόχθων ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Ἡ πολιτική του ὑπόστασις ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ στοιχεῖον τοῦτο, τὸ ὁποῖον συνδέει τοὺς λαούς, δὲν δύναται δὲ νὰ περιορισθῇ αὕτη εἰς μίαν μικρὰν ἐθνικὴν πολιτείαν. Ἀπὸ τὴν Ὀδησσὸν μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὅλοι οἱ ἐμπορικοὶ λιμένες ἔχουν Ἕλληνας ἐγκατεστημένους. Ἕλληνες δὲ ἐκτελοῦν τὴν ἐξαγωγὴν τῶν ρωσικῶν σιτηρῶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 18 αἰῶνος. Καὶ ἐδῶ ἐδημιούργησαν τὸν πρῶτον ἐμπορικὸν στόλον. Προσοικειώθησαν δὲ ἀκόμη καὶ μέγα μέρος τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἀδριατικῆς, ὅταν

ἔγινεν αὐστριακὴ ἡ Τεργέστη. Μένουν καὶ εἰς τὴν Βενετίαν, εἰς τὴν Νεάπολιν, εἰς τὴν Γένουαν καὶ εἰς τὸν λιμένα τῆς Μασσαλίας. Σπουδαῖον ρόλον παίζουν καὶ εἰς τὸ Λονδῖνον, τὸ Λίβερπουλ καὶ τὸ Μάντσεστερ, τώρα δὲ καὶ εἰς τὰς ἀμερικανικὰς πόλεις. Καὶ ὁ Ἕλλην ἀναπτύσσει τὰ ὑπέροχα προτερήματά του ὄχι εἰς τὴν μικράν του πατρίδα, τὴν βασανισμένην ἀπὸ τοὺς πολιτικούς, ἀλλ' εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὅπου ἐσχηματίσθησαν αἱ πολλαὶ μεγάλαι ἑλληνικαὶ περιουσίαι. Ἀλλὰ καὶ ἡ πατρὶς ὠφελήθη, ἀφοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ πτωχοὶ μετανάσται ἐνισχύουν οἰκονομικῶς τὴν πατρίδα. Τῷ 1912 ἔστειλαν 30,000,000. Διευθυντὴς δὲ τραπέζης μοῦ εἶπεν ὅτι 100,000,000 στερλίναι εἶναι κατατεθειμέναι εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἄρα ἡ θέσις τοῦ ἑλληνισμοῦ δὲν ταυτίζεται μὲ τὸ ἐθνικὸν κράτος. Διότι ἀπὸ τὸν ἀσήμαντον κρατικὸν πυρῆνα πηγάζουν ἀναρίθμητοι ἀκτινοβολίαι, τὰς ὁποίας δὲν τρέφει ὁ μητρικὸς κορμός, καὶ αἱ ὁποῖαι τοὐναντίον τοῦ χορηγοῦν δύναμιν.

Β'

Αἱ γνῶμαι τῶν ξένων περὶ ἡμῶν πάντοτε δὲν εἶναι οὔτε ἀμερόληπτοι οὔτε ὀρθαί. Διότι προέρχονται καὶ ἐκ προκαταλήψεως καὶ ἐκ προχείρου ἢ κακῆς ἀντιλήψεως. Διατυπώνουν ἐν τούτοις καὶ γνώμας ὀρθὰς καὶ διαφωτιστικάς. Τοιαύτας λέγει καὶ ὁ Guttmann.

Ἀλλ' ἂς προσέξωμεν ἰδιαιτέρως εἰς μερικὰς ἀπὸ αὐτάς.

Καὶ πρῶτον δὲν νομίζομεν ὅτι ὁ Ἕλλην χωρικὸς ἔχει τὴν ἀπαισιόδοξον ἐμφάνισιν, ὥστε νὰ παρομοιάζεται μὲ τὸν χωρικὸν τῆς Τουρκίας καὶ τὸν φελλάχον τῆς Αἰγύπτου. Ρακένδυτοι βέβαια καὶ ἀκάθαρτοι εἶναι οἱ χωρικοὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Θεσσαλίας. Τοιοῦτοι ὅμως δὲν εἶναι οἱ Πελοποννήσιοι, οἱ Κρητικοί, οἱ Αἰγαιοπελαγῖται, οἱ Ἑπτανήσιοι. Ἀλλ' ὁ γερμανός μας εἶδε τοὺς χωρικοὺς τῆς Ἑλλάδος κατόπιν τοῦ μακροῦ πολέμου ἤ, καλύτερα, κατόπιν τῶν ἀλλεπαλλήλων πολέμων, τῶν ἀπὸ τοῦ 1912 πολέμων, ὅταν ἀκόμη ἔφεραν τὰ κακά των ἐπακόλουθα.

Ὁ Γερμανὸς λόγιος ἐπαινεῖ μὲν τὴν ἀνδρείαν τῶν Ἑλλήνων (ἀναφέρει τὸ Μπιζάνι εὐφήμως), φρονεῖ ὅμως ὅτι ὁ πανικὸς δεκατίζει τὸ ἑλληνικὸν στράτευμα εὐκολώτερα ἀπὸ τοὺς Σλάβους. Πόθεν ὅμως συνάγει τὸ συμπέρασμα τοῦτο; Ὁ πανικὸς τῆς Μ. Ἀσίας, τὸν ὁποῖον φαίνεται νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν του, δὲν εὐθύνει τὸν πολὺν στρατόν. Διότι προεκλήθη ἀπὸ τὴν φρικτὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἀνωμαλίαν ἐκείνων τῶν ἡμερῶν.

Ὀρθὴ εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Guttmann περὶ τῆς ὀλιγαρκείας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἡ ὁποία ἐθαυμάσθη μὲ κάποιαν ὑπερβολήν. Δεχόμεθα δὲ καὶ ὅτι ἐξημίωσε τὸν ὀργανισμὸν τῶν Ἑλλήνων, ἀσκουμένη ἐπὶ αἰῶνας, ὑποβοηθουμένη ἀπὸ τὰς νηστείας τῆς ἐκκλησίας, ἡ ὁποία συνίστα τὸν ἀσκητισμὸν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας ὡς ἔργον θεάρεστον κατ' ἐξοχήν. Ἀλλ' ἡ ἀξιοθαύμαστος ἑλληνικὴ ὀλιγάρκεια θὰ περιορισθῇ εἰς τὸ ἐξῆς μόνον εἰς ἀπόκεντρα διαμερίσματα τῆς Ἑλλάδος. Διότι ἡ πολυτέλεια καὶ ἡ εὐζωΐα τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ, ἡ ὁποία ὁρμᾶται ἀπὸ τὰ κέντρα, καταπλημμυρίζει ἀκατάσχετος καὶ τὴν ὕπαιθρον.

Ἡ δὲ σκυθρωπότης, τὴν ὁποίαν εἶδεν εἰς τὸ πρόσωπον τῶν χωρικῶν, δὲν προέρχεται, νομίζω, ἀπὸ τὴν ὀλιγάρκειαν, ἀλλ' ἀπὸ τὰς σφοδρὰς συγκινήσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὑπόκειται ὁ Ἕλλην, ὁ ὁποῖος διαρκῶς ἀνησυχεῖ διὰ τὸ μέλλον του καὶ διὰ τὴν πλήρωσιν τῶν σφοδρῶν του ὀρέξεων καὶ παθῶν.

Διατὶ δὲ δὲν εἶναι βέβαιος ἂν οἱ Ἕλληνες εἶναι καὶ καλοὶ ἐργάται εἰς τὰ βιομηχανικὰ ἐργοστάσια, ἀφοῦ ἐργάζονται, κατὰ χιλιάδας, μάλιστα εὐδοκίμως, εἰς τὰ ἀμερικανικά; Ἀλλ' ἕνεκα τῆς πνευματικῆς του εὐκινησίας, τῆς προοδευτικότητός του καὶ τῆς ἐπιδιώξεως τοῦ καινοῦ καὶ τοῦ ἀδοκιμάστου, ὁ Ἕλλην δὲν δέχεται νὰ μείνῃ ἰσοβίως αἰχμάλωτος μιᾶς καὶμόνης ἐργασίας. Καὶ διαρκῶς ἐπιζητεῖ τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεώς του, μεγαλυτέραν δηλ. ὑλικὴν ἀμοιβήν, πλέον ἄνετον ἐργασίαν, ἠθικὴν ἱκανοποίησιν εἰς τὴν ὁποίαν μάλιστα δίδει μεγάλην σπουδαιότητα ἐξ ἀτομικῆς φιλοτιμίας.

Ὀρθότατα λέγει ὁ Guttmann (τὴν παρατήρησιν ταύτην

ἔκαμαν καὶ ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ) ὅτι αἱ πολλαὶ ἑορταὶ τῶν Ἑλλήνων ζημιώνουν τὴν κανονικὴν διεξαγωγὴν τῆς ἐργασίας. Καὶ ἀναμφιβόλως εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν τῆς ἀδιακόπου κινήσεως, τῆς ἀδιακόπου δραστηριότητος, τῆς ἀγρίας πάλης καὶ τοῦ λυσσώδους ἀνταγωνισμοῦ ἡ παρεμβολὴ ἐντὸς τῆς ἑβδομάδος ἡμεραργιῶν διὰ τὸν ἑορτασμὸν ἁγίου τῆς ἐκκλησίας ἢ διὰ τὴν ὀνομαστικὴν ἑορτὴν κάθε ἄλλο εἶναι παρὰ ἐποικοδομητικὴ διὰ τὸν ἐργάτην, κάθε ἄλλο παρὰ προαγωγικὴ τῆς ἐργασίας. Καὶ αἱ πολλαὶ ἑορταὶ θὰ μᾶς ἔχουν εἰς μειονεκτικὴν θέσιν ἀπέναντι τῶν ἄλλων. Προκαλοῦσαι ἔπειτα διασκεδάσεις καὶ φαγοπότια χειροτερεύουν βέβαια τὸν ἐργάτην καὶ ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως. Καὶ κράτος, ἐνδιαφερόμενον πατρικῶς περὶ τῶν πολιτῶν του καὶ περὶ τῆς ἠθικῆς τελειοποιήσεώς των ὀφείλει νὰ ἐλαττώσῃ τὰς ἑορτάς.

Δὲν ἐδικαίωσαν τὰς ἐλπίδας τῶν φιλελλήνων, λέγει ὁ Guttmann τὰ 100 χρόνια τῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Ἀλλ' οἱ φιλέλληνες ὡμίλησαν καὶ ἀπὸ αἰσθήματος, ὄχι μόνον ἀπὸ σκέψεως. Καὶ συνέλαβον περὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐλπίδας παραλόγους καὶ ὑπερβολικάς. Ὁ δὲ μακροχρόνιος ἀπελευθερώτικὸς ἀγὼν ἀπέβη καταστρεπτικὸς καὶ ἐξήντλησε τὰς ἠθικὰς δυνάμεις τῶν Ἑλλήνων. Ἐν τούτοις πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι σωφρονοῦσα κρατικὴ μέριμνα ἠδύνατο πολλὰ νὰ κατορθώσῃ ἀφ' ὅσα ἤλπισαν οἱ φιλέλληνες. Ἀλλ' οἱ πολιτικοί μας μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ὄχι μόνον δὲν ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὰς προσδοκίας τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ τὸ κατεδημαγώγησαν, καὶ τὸ διῄρεσαν εἰς φατρίας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐπεδίωξαν τὴν ἐφαρμογὴν ἰδίων ἀρχῶν, ἀλλὰ τὴν πλήρωσιν προσωπικῶν ὀρέξεων καὶ φιλοδοξιῶν. Δικαίως δέ, λέγει κάπου ὁ Guttmann (σελ. 74), ὅτι ὁ κομματισμὸς καὶ ὁ διωγμὸς τῶν ἀντιπάλων παρατηρεῖται καὶ σήμερον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος μέχρι τοῦ τελευταίου πολίτου, ὅπως καὶ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους.

Ἀπαιτᾶται ὅμως δεχόμενος ὅτι ὁ Ἕλλην ἔχει συμφυῆ μειο-

νεκτήματα, καὶ ὅτι θὰ κατώρθωνεν ἂν δὲν τὰ εἶχεν, μὲ τὴν ἀτομικήν του δύναμιν νὰ ἀντικαταστήσῃ ὅσα παραλείπει ἡ διοίκησις. Ἀλλὰ πῶς θὰ ἀντικαταστήσῃ ἡ ἀτομικὴ δύναμις μέτρα κρατικὰ εὐρυτέρας σημασίας; Ἄλλως δὲ τὴν ζωτικότητα καὶ τὴν προοδευτικότητα τοῦ Ἕλληνος χωρικοῦ πνίγει ἡ σατανικὴ καὶ ἀνήθικος συναλλαγή. Καὶ ἂν δὲν παρατηρεῖται εἰς τὴν Ἑλλάδα γεωργικὴ καὶ κτηνοτροφικὴ πρόοδος, πταίουν οἱ κακοὶ πολιτικοί, οἱ ὁποῖοι ζοῦν καὶ κινοῦνται καὶ ὑπάρχουν μόνον μὲ τὴν συναλλαγήν, ἡ ὁποία συντόμως καὶ εὐκόλως ἐνισχύει τὴν δύναμίν των καὶ αὐξάνει τοὺς φίλους των, ἐνῷ ἡ βελτίωσις τῆς καλλιεργείας θέλει πάντοτε καιρόν. Καὶ ἂν καταστρέφωνται τὰ δάση, αἰτία τούτου εἶναι ἡ πεποίθησις τοῦ ἐμπρηστοῦ ὅτι δὲν θὰ τιμωρηθῇ κατὰ τὸν νόμον, ἂν ἀποκαλυφθῇ, διότι ὁ θέλων τὴν ψῆφόν του πολιτευόμενος θὰ ἐνεργήσῃ νὰ ἀθωωθῇ.

Δίκαιον ὅμως εἶναι νὰ προστεθῇ ἐδῶ ὅτι δὲν εἶναι ἡ γεωργία εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅσον τὴν θέλει ὁ Guttmann πρωτόγονος. Διότι ἡ μὲν ἐλαία καλλιεργεῖται σήμερον εἰς τὴν Λέσβον καὶ εἰς τὸ Πήλιον μὲ μεθόδους νεωτερικάς, ὡς καὶ ἡ σταφὶς εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἀθρόαι δὲ εἰσάγονται αἱ γεωργικαὶ μεταρρυθμίσεις εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν Δυτικὴν Θρᾴκην διὰ τῆς ἐπιτροπῆς ἀποκαταστάσεως τῶν προσφύγων καὶ πρόκειται ἀναμφιβόλως νὰ παρουσιάσουν ἐκπλήξεις ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν. Θὰ βελτιωθῇ, τὸ ἐλπίζομεν, καὶ ἡ κτηνοτροφία, ἡ ὁποία ἐφθάρη πολὺ κατὰ τὰ πολεμικὰ ἔτη 1912 - 1922.

Ὁ Guttmann φαίνεται δεχόμενος ὅτι ὁ Ἕλλην εἶναι κατ' ἐξοχὴν ναυτικός. Ναυτικὸς ὅμως δὲν εἶναι οὔτε ὁ Στερεοελλαδίτης, οὔτε ὁ Ἠπειρώτης, ὁ Μακεδών, ὁ Θρᾴξ. Ναυτικοὶ δὲν εἶναι οὐδὲ οἱ νησιῶται ὅλοι, ὅπως οἱ Κρητικοί, οἱ Μιτυληναῖοι, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦν νήσους μᾶλλον γεωργικάς. Καὶ ἐν γένει ἡ σημερινὴ Ἑλλὰς ἀποτελεῖ κράτος γεωργικὸν κυρίως καὶ κτηνοτροφικόν, τὸ ὁποῖον τείνει νὰ γίνῃ καὶ βιομηχανικόν, ἂν ἡ Κυβέρνησις δι' ἔργων δημοσίων, ἀπαραιτήτων, καὶ διὰ μέτρων πρακτικῶν, διευκολύνῃ τὴν βιομηχανικὴν πρόοδον. Εἶναι δ' ἄλλως τε ζήτημα ἂν τὸ ἑλληνικὸν

ναυτικὸν θὰ ἔχῃ καὶ εἰς τὸ μέλλον πρὸς ἀνάπτυξιν ὅσους μέχρι σήμερον εἶχεν εὐνοϊκοὺς ὅρους. Τὴν λιτότητα τοὐλάχιστον τῶν πληρωμάτων, ἡ ὁποία συνετέλει μέχρι τοῦδε πολὺ εἰς τὴν εὐδοκίμησίν του καὶ εἰς τὴν ἐπικράτησίν του κατὰ τὴν ἅμιλλαν μὲ τὰ ξένα, εἶναι βέβαιον ὅτι δὲν θὰ ἔχῃ. Ἀλλὰ θὰ κατορθώσῃ ἀρά γε νὰ καλλιεργήσῃ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἀλληλεγγύης, ὥστε συγκροτούμενον εἰς μεγάλας ἑταιρείας νὰ συναγωνισθῇ ἀποτελεσματικῶς πρὸς ξένας ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις;

Ὅταν ἡ γῆ καὶ οἱ πόροι μιᾶς χώρας δὲν ἐπαρκοῦν διὰ νὰ θρέψουν τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων, ἡ μετανάστευσις ἐπιβάλλεται. Καὶ αἱ κυβερνήσεις φροντίζουν ποῦ πρέπει νὰ κατευθύνουν τοὺς μετανάστας των. Τοῦτο κάμνουν οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Ἰταλοὶ εἰς τὰς ἡμέρας μας, οἱ ὁποῖοι καταγίνονται νὰ ἐγκαταστήσουν εἰς ἀποικίας τὸν πλεονάζοντα πληθυσμόν των. Ἀλλ' ἡ μετανάστευσις τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦν ἀραιότατοι εἰς τὴν πατρίδα των, ἔχει ἄλλους λόγους. Καὶ ὁ Guttmann τὴν ἀποδίδει εἰς οἰκονομικὴν πίεσιν καὶ εἰς κληρονομικὰς συνηθείας. «Πρέπει νὰ πᾷς στὴ ξενιτιὰ διὰ νὰ γίγῃς ἄνθρωπος.» Εἰς τὴν σύστασιν ταύτην, τὴν ὁποίαν ἐπαναλαμβάνουν καὶ σήμερον οἱ χωρικοὶ γονεῖς εἰς τὰ τέκνα των, ἀπηχεῖται ἡ παράδοσις. Διότι Ἕλληνες ἀποδημήσαντες εὐδοκίμησαν εἰς τὰ ξένα. Καὶ ἀπέκτησαν περιουσίας, καὶ ὑψηλὰς πολιτικὰς θέσεις καὶ τίτλους ἀκόμη εὐγενείας, ἀγαθὰ πολύτιμα καὶ πολυπόθητα, τὰ ὁποῖα μόνον αἱ ξέναι χῶραι παρέχουν.

Ἀλλ' ὅπως λέγει ὁ Guttmann, ἡ μετανάστευσις ἐπετάθη εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, διότι καλὰς ἀποδόσεις δὲν εἶχαν αἱ γεωργικαὶ ἐργασίαι. Διὰ τοῦτο δὲ μετηνάστευσαν εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ αὐτοὶ οἱ Θεσσαλοί, ἔχοντες χώραν κατ' ἐξοχὴν γεωργικήν. Διὰ τοῦτο ἐπεξετάθη ἡ μετανάστευσις καὶ εἰς ἐπαρχίας, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι δὲν ἐσυνήθιζαν νὰ ξενιτεύωνται. Σωστικὴ δὲ διὰ τοὺς Ἕλληνας τῆς Μ. Ἀσίας ἀπέβη ἡ ἀπαγόρευσις τῆς μεταναστεύσεως εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Διότι

ἄλλως δὲν θὰ ἐγκαθίστατο εἰς τὴν Ἑλλάδα οὐδὲ τὸ τρίτον ἴσως ἐκ τῶν προσφύγων.

Πλεονεκτήματα δὲ τῆς μεταναστεύσεως ἀναφέρονται καὶ ὑπὸ τοῦ Guttmann, ὅπως εἶναι, καὶ τὰ ἀξιόλογα ἐμβάσματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀποδίδεται ἡ οἰκονομικὴ ἀνάρρωσις τῶν τελευταίων ἐτῶν. Ἀλλ' εἶναι πλέον ἢ βέβαιον ὅτι οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν μεταναστῶν δὲν ἐπιστρέφουν πλέον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Διότι ἐνθυμεῖται μὲν ὁ μετανάστης τὴν πατρίδα του καὶ κατορθώνει νὰ ἐμβάλῃ καὶ εἰς τὰ τέκνα του τὴν ἀγάπην του πρὸς αὐτήν. Ἀλλ' οἱ ἔγγονοί του τὴν λησμονοῦν. Οὕτω πως χιλιάδες Ἑλλήνων ἀπερροφήθησαν εἰς τὴν Ρωσίαν, μεταναστεύσαντες ἐκεῖ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1770, εἰς τὰς ἡγεμονίας τοῦ Δουνάβεως, εἰς τὴν Οὐγγαρίαν καὶ ἀλλαχοῦ. Προωρισμένοι εἶναι νὰ χαθοῦν καὶ οἱ μετανάσται τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν. Καὶ ὅμως εἶναι τόσον ὀλίγοι οἱ Ἕλληνες σήμερον, ὥστε ὄχι μόνον ἔπρεπε νὰ συγκρατοῦνται ὅλοι πιστοὶ εἰς τὸν ἐθνισμόν των, ἀλλὰ καὶ ξένους ἀκόμη νὰ ἀπορροφοῦν.

Μία ἀληθὴς καὶ πραγματικὴ ἔρευνα περὶ τῆς καταστάσεώς μας καιρὸς εἶναι νὰ ἀρχίσῃ νὰ γίνεται καὶ ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς ἰδίους, χωρὶς προκαταλήψεις, χωρὶς ἐπιφυλάξεις καὶ χωρὶς πατριωτικοὺς ἐνθουσιασμούς, οἱ ὁποῖοι δὲν διδάσκουν καὶ δὲν διαφωτίζουν. Καὶ χάριν αὐτῆς σκόπιμον εἶναι νὰ προσέχωμεν εἰς ὅσα κάθε φορὰν μᾶς ψάλλουν καὶ οἱ ξένοι.

Π. Μ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ
Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης